

KOSOVO: CENA NEREŠAVANJA

Vladimir Čupić
Marko Čadež
dr Milko Štimac
Ivan Radovanović

Jun 2018.

MISIJA

Futuristički institut nije naučna ustanova, ali jeste vezan za nauku, pre svega za sve razvojne naučne projekte, čijim pokretanjem i plasiranjem Srbija korača u budućnost.

Futuristički institut je i stvoren da ti koraci ne bi bili spori, da se ne bi išlo unazad, i da bi se, već danas približili onome što i ova, i sve druge zemlje, moraju da budu u budućnosti.

Otvaranjem Futurističkog instituta mi ka toj budućnosti želimo da žurimo, džinovskim koracima, istovremeno pripremajući celo društvo na sve ono što promene neminovno nose.

Zato je Futuristički institut zamišljen, pre svega, kao think-tank organizacija, u kojoj će, dnevno, biti razmatrane opcije razvoja i njihov uticaj na društvene procese.

Iz takvog Futurističkog instituta, na koncu, treba da izađu i preporuke i projekti za dalje pravce razvoja Srbije.

Da li graditi rafinerije i termoelektrane, ili se posvetiti potrazi za novim izvorima energije; da li ulagati u proizvodnju motora sa unutrašnjim sagorevanjem, ili uložiti u elektro motore; da li i kako razvijati veštačku inteligenciju; za koja zanimanja treba pripremati nove generacije; koja vrsta društvenih odnosa, kakav sistem, kakvo upravljanje će nam biti najbolje 2050. godine; da li postoji prostor za sindikate, partije, NVO u visokoautomatizovanom društvu, društvu veštačke inteligencije i kako oni, u takvom društvu treba da izgledaju, čime da se bave; da li postoji kompjuterska ideologija; šta su i šta će biti osnove energetskog balansa Srbije, i šire, člitavog sveta; sa kojim bolestima ćemo biti suočeni za trideset godina; kako produžetak života može da utiče na društvo, ekonomiju; za šta sve još treba da se pripremimo; kakvi su nam mediji potrebni za novu, viretualnu stvarnost.

Upravo zato, Futuristički institut prepoznaje državu kao svog osnovnog partnera, i njoj će ponuditi i zajednički rad na projektima i same rezultate, kao osnovu za pokretanje novih procesa koji treba da budu sastavni deo nove

strategije razvoja. One, koja jasno prepoznaje budućnost, sve prepreke i najbolje puteve da se u tu budućnost uđe, bez straha i frustracija, sa unapred datim odgovorima na sve izazove koje ona nosi.

Takođe, partneri Futurističkog instituta moraju da budu i svi drugi kojima je potrebno planiranje budućnosti. Univerzitet, naučne ustanove, privreda, obrazovanje, medicina, digitalni sektor, medijski sektor, transport, energetski sektor, ekološki, socijalni...

Cilj nam je da, zajedno sa svima njima, pakujemo i planiramo budućnost, da pronalazimo nove puteve, načine, da inoviramo, ubrzavamo, rešavamo, i povežemo državu, društvo, i sve one koji ga čine, u zajednički poduhvat, napor, sa jednim jednostavnim ciljem – da nam budućnost bude bolja.

Pri tom, Futuristički institut nema, i ne treba da ima, onu vrstu pretenzije koja tera na idealizovanje sopstvenih rešenja i njihovo nametanje kao jedinih i nezaobilaznih.

Naprotiv, on je više inicijalna kapisla, neka vrsta remorkera koji gura i vuče donosiocima odluka u onu vrstu atmosfere, prepune različitih, a suvislih predloga, koja omogućava pravilno prepoznavanje i donošenje dobrih odluka.

Mi smo tu da pokažemo kakve sve opcije postoje, ali i kakve opasnosti i prepreke, baš kao i kakva sva rešenja.

Mi smo tu da nateramo društvo da kreativno razmišlja, da iniciramo taj stalni proces pronalazjenja rešenja, da prikažemo budućnost kao izazov, šansu, a ne kao problem, i da nametnemo jedan novi model, onaj koji podrazumeva suočavanje sa izazovima, a ne njihovo izbegavanje.

Tema kojom se predstavljamo neizbežno je Kosovo, kolika je cena daljeg bavljenja njime na način koji se do sada svodio na zatvaranje očiju pred stvarnošću, skoro do autizma. Filozofija je takav način sagledavanja sveta nazvala odavno solipsizmom ('solus ipse' – 'samo ja' postojim, odnosno samo moje gledište nezavisno od stvarnog stanja stvari) i označila ga kao duboko pogrešan i zavodljiv. Nijedan problem ne nestaje ignorisanjem. Naprotiv, zanemareni problemi narastaju do tačke kada više ne mogu da budu ignorisani. Tada su, međutim, toliko veliki da je svako izvodljivo rešenje za njih nedovoljno.

Kosovo je takav naš problem. I kad smo pokušavali da ga rešimo, to je bilo površno, bez udublivanja i sa nadom da će sve neprijatno samo od sebe nestati. Danas vidimo da neće; toliko smo ga dugo zanemarivali da je uspelo da kao problem određujuće zahvati našu budućnost. Mnoge krizne situacije, pogrešne tokove, stranputice, nije moguće ispraviti dok se prethodno to veliko breme ne ukloni sa našeg puta. Zato smo smatrali da jedan institut, koji će se u Srbiji baviti budućnošću, mora prvo da predoči koji je to problem svih problema i da uputi na njegovo rešavanje.

Kosovo – cena neresavanja

vol1

autori:

Vladimir Čupić

Marko Čadež

dr Milko Štimac

Ivan Radovanović

(posebna zahvalnost prof. dr Vladanu Kutlešiću na svim savetima i ustupanju njegovih neobjavljenih tekstova o pravnom statusu Kosova)

O kosovskom pitanju u Srbiji je rečeno je mnogo toga, od mitoloških postavki po kojima je Kosovo najskuplja srpska reč, pa samim tim nema cenu, do zakletvi u “srce Srbije” i obećanja da ga nikada nećemo nikome dati. Emotivni naboj, pri samoj pomeni južne pokrajine je ogroman, tako da su, zahvaljujući tome, upravo “cena” (novčani izraz nominalnih odnosa ponude i potražnje), ili “trgovina” (proces razmene dobara i usluga), one teme koje se u Srbiji, povodom Kosova, najčešće izbegavaju.

Pri tom Kosovo košta, i danas, i koštaće nas i ubuduće, u svim mogućim i zamišljenim scenarijima, pa čak i u onom u kojem bi, ponovo, bilo naše. Državna kasa bi, u tom slučaju, dobila skoro dva miliona novih poreskih obveznika, moguće i deo imovine koju je izgubila, ali, istovremeno i niz troškova, što infrastrukturnih, medicinskih, obrazovnih, lokalnih, socijalnih, bezbednosnih (po procenama iz vremena bivše Jugoslavije, ostale republike su, od 1961. do 1990. godine izdvojile više od 17 milijardi USD za bezbednost, a od toga je sama Srbija izdvojila više od 5 milijardi USD). Trenutno, po procenama ekonomista, za Kosovo izdvajamo 500 miliona evra godišnje... tako da je vrlo teško predvideti da bi smo, po tom scenariju, mogli da budemo u plusu.

No, to je, svakako poželjan ishod, predmet drugih analiza, a mi smo se u ovoj zadržali na ceni vezanoj za jedan vrlo mogući ishod.

U Teoriji haosa se ekstremna osetljivost na početne uslove objašnjava čuvenim “leptirovim efektom”, rečenicom koja kaže da ako leptir mahne krilima u Pekingu, to može da prouzrokuje uragan na Floridi.

Drugim rečima, svaki pokret, sve što radimo, sadrži u sebi niz često i nepredvidivih posledica, koje su, opet, neminovne i neizbežne.

Radeći ovu analizu, mi smo se usudili da stvari donekle izokrenemo, ne dirajući u osnovni koncept uzročno posledičnog sleda događaja.

Dakle, pošli smo od pretpostavke šta bi se dogodilo da se ništa ne dogodi, to jest, metaforički, da svi leptiri, u jednom trenutku prestanu da mašu krilima. Pojednostavljeno, pokušali smo da pretpostavimo cenu nečinjenja, što je inače jedna od jasnih mogućnosti u priči o Kosovu.

Šta nečinjenje izaziva, kakve su njegove posledice, čemu vodi, šta zaustavlja zauvek, a šta na određeno (i koje) vreme, šta pokreće, u kom smeru, i šta je krajnji rezultat, za Srbiju, izbegavanja suočavanja sa bilo kojom cenom, koja nas, kao što smo rekli, u kosovskoj priči, u svim njenim mogućim nastavcima, svakako čeka.

Pre toga ćemo, samo ukratko, bez dubljeg zadiranja u temu, navesti nekoliko činjenica o ceni onog najgoreg scenarija – eventualnog ratnog rešavanja spora sa kosovskim Albancima.

Prvo što o tome treba da se zna jeste da je poslednji rat za Kosovo trajao neka tri meseca i da se šteta koju je Srbija tada pretrpela procenjuje na iznos od 30 milijardi neposredne do 130 milijardi USD posredne štete.

Naravno, najveći iznos toga ide na ono što je prouzrokovalo bombardovanje, ali, kako nema nikakvih garancija da iste zemlje, ponovo, u slučaju sukoba ne bi bombardovale Srbiju, ne može se izbeći ni zaključak da bi, upravo u tim procenama, trebalo tražiti i osnovnu, ekonomsku, cenu onoga šta bi, u njemu, opet izgubili.

Druga prognoza je ona o životima. U tromesečnom ratu iz 1999. godine izgubili smo, po našim zvaničnim procenama, oko 2.500 civila i 1.008 policajaca i vojnika.

Kako je, koliko god to nama izgledalo nehumano, i ljudski život sklon statistici i izračunavanju i procenjivanju, ovde dolaze na red upravo te neprijatne cifre.

Ljudski život je, po raznim osnovama, neprocenjiv, ali neumoljiva statistika ga zvanično procenjuje na između 300 i 700 hiljada evra. U svetu se tim poslom najviše bave osiguravajuće kuće, pa tako, u SAD, osiguranje jednu godinu ljudskog života vrednuje na nivou od 50.000 dolara. S druge strane, istraživači univerziteta Stanford tvrde da godina ljudskog života vredi skoro 130.000 dolara. Mi smo koristili domaće i evropske procene. Ako to prihvatimo i odlučimo se za neku srednju vrednost, dobijamo podatak da smo, samo kroz tako izračunatu cenu života, u ratu 1999. godine izgubili dodatnih milijardu i 754 miliona evra. Ako se prihvati računica Stanford univerziteta (vrednost jedne godine života, puta broj poginulih, puta izgubljene godine), račun je mnogo veći – gotovo 15 milijardi dolara.

I to je cena bez svih onih mnogobrojnih vrednosti koje idu uz jedan život – od vrednosti izgubljenih radnih sati, stečene imovine, socijalne i kulturne uloge, do demografske vrednosti, to jest gubitka mogućih budućih generacija.

Ako se sve to doda, cena je višestruko veća, a ako se celoj računici pridruže i sve cifre o ceni municije, goriva, čitave logistike, medicinske opreme, oporavka ranjenih, već pomenute materijalne štete... jasno da bi nas novi, pa i tromesečni rat, koštao desetak puta više od konsolidovanih državnih rashoda u 2017. godini koji su iznosili oko 16 mlrd EUR.

Ako znamo da su rashodi približni budžetskim prihodima, ali i da je Srbija u stalnom suficitu i da je budžetom predviđen rast BDP-a za ovu godinu na nivou od 3,5 odsto, lako je zaključiti da bismo morali da radimo bar sto godina, sa istom uštedom i stepenom rasta kao danas, da bismo zaradili dovoljno novca za tri meseca ratovanja na Kosovu.

Taj period bi se smanjio, za nekih desetak godina, kada bi, u rat na Kosovu, odmah uložili naše devizne rezerve, koje iznose nešto više od 11 milijardi evra, što je ponovo desetak puta manje od ukupne cene eventualnog rata.

Toliko o najgorem scenariju. Postoje još dva, jako loša, ali i njih smo ostavili za neko drugo istraživanje. U prvom, koji nastaje ukoliko mi odlučimo da poništimo sve dosadašnje dogovore, prekinemo buduće i odbijemo, unapred svako rešenje, verovatno ponovo doživljavamo sankcije i ekskomunikaciju iz međunarodne zajednice, zamrzavanje imovine, trenutni prekid donacija i investicija... koliko bi to koštalo, nemoguće je reći, ali, poređenja radi, treba pomenuti da su ekonomisti štetu od sankcija uvedenih 1992. godine (čijeg se osnovnog efekta, hiperinflacije, još dobro sećamo), procenili na nekih 125 milijardi dolara.

Koliko je, uz to, svako od nas izgubio, kada su plate sa skoro hiljadu, pale na dvadeset maraka, i kada je sve devalvirano i devastirano, od imovine do posla, nemoguće je izračunati.

U drugom lošem scenariju pregovori o Kosovu se nastavljaju unedogled, godinama. Tada se ne dešava ništa ekonomski katastrofično strašno, s tim što nestabilnost i nepredvidivost, baš kao i stalno odlaganje konačnog ulaska u EU, sigurno utiču na priliv investicija, i na dalji rast. S druge strane, za to, neodređeno dugačko vreme, svakako bi, kada je o Kosovu reč, ušli u mod «kuvane žabe» - vremenom bi, kroz pregovore, i ne primećujući, dali Albancima bukvalno sve što žele, a sami ne bismo dobili ništa, što, takođe, ne bismo uspeli ni da primetimo.

I, na kraju, ostaje nam da se pozabavimo onim scenarijem kojem je i posvećena ova analiza. Onom u kojem se ne dešava ništa...

Fakti i pravo

Zašto sada rešavati status Kosova

Pitanje postavljeno u podnaslovu je izraz čestog stava danas u Srbiji i polazi od nepromenljivosti stava, tvrdnje, da je KiM deo Srbije, od 1912. godine i da je vojnom silom okupiran i protivpravno faktički odvojen 1999. godine.

Na tom delu teritorije Srbije je, odlukom Saveta bezbednosti UN, donetom po glavi VII Povelje OUN (što znači da je pravno obavezujuća za sve članice), tada uspostavljen privremeni civilni i vojni protektorat, kojim su suspendovane sve nadležnosti državnih organa Srbije na toj teritoriji.

Ovu rezoluciju je prihvatila, sa njom se saglasila, i Srbija, kao država, pa je ona zahvaljući tome i usvojena, iako Kina, kao stalna članica SB, za nju nije glasala.

Ostavljajući po strani činjenicu da je Srbija, prihvatanjem te Rezolucije konvalidirala protivpravnost upotrebljene sile na sebe, a naglasimo samo činjenicu da međunarodni protektorat ma KiM postoji uz saglasnost i pristanak Srbije, i da traje već 19 godina, formalno kao privremen, do postizanja konačnog rešenja.

To, konačno rešenje, u Rezoluciji nije precizirano, već je samo označeno kao suštinska autonomija, uz garantovani teritorijalni integritet SR Jugoslavije, čiji je pravni sledbenik Srbija.

Iz toga je izvučena pretpostavka da je postojanje navedene Rezolucije dovoljna garancija da se Kosovo ne može pravno izdvojiti iz Srbije, i da treba ostaviti da ga ona pravno čuva, dok ne nastupe okolnosti u kojima je moguće ponovno uspostavljanje faktičkog suvereniteta Srbije, makar i uz suštinsku autonomiju.

To shvatanje dobilo je široko javno korišćen kolokvijalni naziv “zamrznuti konflikt”, uz često povezivanje na analogiju sa slučajem Kipra.

Prva greška u tom konceptu je u činjenici da je to, što je bilo konflikt, protivpravna strana agresija, pravno okončano Kumanovskim mirovnim sporazumom, te da konflikta, s te strane, bar pravno, više nema.

Iz toga proizilazi da je zalaganje za “zamrznuti konflikt” pogrešan termin i da se oni koji ga pominju, ustvari zalažu za “zamrznuti status”, odnosno zadržavanje sadašnjeg statusa KiM, kao protektorata OUN na delu teritorije Srbije, do nastupanja budućih povoljnijih okolnosti, povoljnije realnosti.

Zagovornici tog shvatanja smatraju da je integritet Srbije neograničeno obezbeđen i zaštićen postojanjem navedene Rezolucije, koja se ne može promeniti bez saglasnosti Kine i Rusije, kao i činjenicom da bi formalni nastanak Kosova, kao države, bio suprotan nizu opštih načela i pravila međunarodnog prava, kao što su nepromenljivost granica, zabrana upotrebe sile, itd.

Greška u toj računici jeste u tome što je zasnovana na površno i olako zasnovanim očekivanjima, a posebno na pogrešnoj percepciji stvarnosti od 1999. godine do danas.

Površno je, jer dublja analiza slučaja Kipra pokazuje da tamo zaista postoji zamrznut status, ali samo severnog dela Kipra, koji jeste postao faktički samostalan, ali pravno priznat samo od jedne države – Turske, i tako je, bez promene, od 1983. godine, i verovatno će trajati još dugo.

Takođe, pristalice «zamrznutog konflikta», polazeći od pogrešne pretpostavke, pogrešno i izjednačavaju položaj Srba na Kosovu, sa položajem Grka na Kipru, što je apsolutno netačno, pošto položaj Srba ima mnogo više sličnosti sa izolovanom pozicijom Turaka na Kipru.

Za to vreme je ostatak teritorije Kipra ne samo nastavio nesmetano i pravno normalno postojanje, nego je, bez smetnji (zbog neuređene granice i teritorijalnog spora), primljen u EU, što, opet, znači da je značajno promenio svoj status.

Hajde sada da pogledamo kosovsku stvarnost, koju prenebagavaju oni koji se, površno, pozivaju na slučaj Kipra.

Analiza međunarodnog položaja Kosova, od 1999. godine do danas, nedvosmisleno pokazuje očigledno, stalno, i postupno napredovanje u zaokruživanju faktičkog statusa države, odnosno, paralelno s tim, slabljenje prvobitnog obima međunarodnog protektorata.

Tome treba dodati i značajno povećanje državnog kapaciteta, koju je proizvelo donošenje deklaracije o nezavisnosti Kosova, posle koje je gotovo sto država (Kosovo tvrdi i više, a mi manje), priznalo Kosovo kao nezavisnu državu.

Na stranu to što, ni deklaracijom, ni aktima priznavanja, Kosovo nije postalo, u pravnom pogledu, niti nezavisna država, niti država, ovo jeste bilo dovoljno da se faktički poveća broj državnih obeležja, donese ustav Kosova, otvore strane ambasade u Prištini, i kosovske širom sveta, itd.

Drugim rečima, broj i vrsta faktičkih ovlašćenja države Kosovo neprekidno rastu i značajno su povećana za proteklih 19 godina, uz tendenciju daljeg rasta.

Da zaključimo, pravno je status Kosova stvarno zamrznut, i ono je formalno pravno deo teritorije Srbije pod međunarodnim protektoratom, na kojem Srbija nema ni jedno ovlašćenje.

Faktički je Kosovo, za sve ovo vreme, postupno steklo veliki broj značajnih državnih ovlašćenja, što čini da ono, nažalost, više nije deo teritorije Srbije pod međunarodnim protektoratom nego, de facto, država sa spornim subjektivitetom i suverenosti.

Od punog međunarodno pravnog subjektiviteta dele je trenutno nepristajanje Srbije i, u SB UN, Kine i Rusije na prijem u UN.

Pošto velike sile nemaju neprijatelje i prijatelje, nego samo interese (Milovanović, Palmerston), ne izgleda razumno osloniti sudbinu Srbije na tu vrstu očekivanja, jer nikakvih garancija ne može da bude da sutra Rusija (zbog Ukrajine, Krima), neće prestati da blokira ukidanje protektorata, ili da Kina (zbog povoljnog ishoda trgovinskog rata), ponovo neće biti prisutna za vreme glasanja u Savetu bezbednosti.

Sve ovo tera na što skorije rešavanje kosovskog pitanja, ali, zbog skeptika, hajde da vidimo da li Srbija ipak može da čeka dok bolje okolnosti po nju ne nastanu.

I da krenemo od najbolje pretpostavke, po kojoj se ništa od spoljnih činilaca ne menja na gore po Srbiju, i sve se, oko statusa, zamrzava u stanju u kojem je danas.

Tu dolazimo do nekoliko važnih činjenica, od kojih je prva da su finansijsko privredni oporavak i rast Srbije zasnovani na očekivanju upravo onih država, iz kojih stižu najveće investicije, donacije i krediti, da će spor o statusu Kosova biti rešen, i to i na njihovo, a ne samo na naše zadovoljstvo.

Druga je da bi, upravo te države, naši najveći investitori, svakako ne samo zaustavili investiranje, nego i naš put u EU.

Koliko bi to uticalo na odlične ekonomske rezultate koje Srbija danas postiže, šta bi sve bilo zaustavljeno – upravo u tim činjenicama leži i odgovor na pitanje koliko Srbija može da čeka.

Pa, hajde i to da vidimo.

Cena stajanja

Ekonomski pokazatelji

Cilj ovog dokumenta je da u kratkim crtama i na osnovu ograničenog vremena potrebnog za detaljna istraživanja, ali na osnovu jasnih pretpostavki, koristeći osnovne istorijske podatke pruži uvid, pre svega u ekonomske posledice odsustva dugoročno održivog rešenja kosovskog problema.

Period za koji su projektovani određeni ekonomski pokazatelji je najviše deset godina, imajući u vidu da duže projekcije nose visoku marginu greške.

Demografski parametri dozvoljavaju duži rok projektovanja sa prihvatljivom marginom greške.

Za potrebe poređenja koršćeni su podaci od 2001. godine, s obzirom da je period dovoljno dugačak da bi se jasno identifikovali ciklusi i utvrdile zakonitosti efekata ekonomskih politika na ključne pokazatelje.

Ne ulazeći previše u politička razmatranja posledica zamrznutog stanja na teritoriji Kosova i Metohije ili odbijanja da se postigne sveobuhvatni održivi sporazum sa kosovskim Albancima, stavili smo fokus na ekonomsku održivost odsustva rešenja i naravno posledice po celokupno društvo.

Kosovo praktično kroz čitavu istoriju moderne Srbije predstavlja neku vrstu usuda našeg društva. To je kolevka državnosti, kulturnog i nacionalnog identiteta Srba, danas većinski naseljena albanskim stanovništvom. Konflikt između dva naroda je gotovo neprestan, a ispoljava se sa manjim ili većim intenzitetom i predstavlja možda jedinu konstantu odnosa ove dve etničke grupe na tom prostoru.

Od sredine osamdesetih godina, kada polako postaje evidentno da se samoupravni socijalistički sistem polako raspada, etničke tenzije u celoj bivšoj Jugoslaviji postaju ozbiljnije i kulminiraju devedesetih ratom i raspadom države, a krajem te decenije i ratom na Kosovu i NATO bombardovanjem, koje se završila katastrofalnim posledicama po Srbiju i odsustvom bilo kakve državne kontrole na teritoriji Kosova i Metohije, osim malog pojasa na severu

Kosova oko Kosovske Mitrovice. Iako je srpsko stanovništvo sa severa Kosova većinski bojkotovalo popis iz 2011, može se računati da je srpska populacija izrazito manjinska sa ne više od 50-100 hiljada ljudi od ukupne populacije koja broji oko 1,7 miliona. Nakon pogroma 2004. godine, kada je postalo jasno kakva je budućnost srpskog naroda u neuređenom sistemu dolazi do formalnog proglašenja nezavisnosti Kosova 2008. godine. Nezavisnost Kosova priznalo je oko 100 zemalja među kojima gotovo sve zemlje u okruženju i sve razvijene zemlje uz par izuzetaka kao što je Španija, a koji se uglavnom odnose na zemlje u čijem sastavu se nalaze etničke grupacije sa izraženim secesionističkim težnjama.

Politička cena neresavanja kosovskog pitanja je jednostavna i ona se podrazumeva kao manje više stalni nesporazum sa EU kao ključnim ekonomskim partnerom Srbije u pogledu članstva u toj organizaciji. Iako je i sa naše strane bilo odugovlačenja i pogrešnih rešenja u pitanjima sudstva i vladavine prava, **ključni element zaostajanja je zapravo neresavanje pitanja Kosova.**

U analizi i oceni efekata odsustva dugoročno održivog rešenja na teritoriji Kosova, pošli smo upravo od pitanja integracije Srbije u evropske asocijacije, prevashodno u Evropsku uniju, kao ključnu ekonomsku i političku snagu na teritoriji Evrope.

Upravo članstvo u EU je ključna odrednica ekonomske budućnosti Srbije imajući u vidu nekoliko činjenica:

1. Evropska unija je ubedljivo naš najveći trgovinski partner. Ukupna spoljnotrgovinska razmena Srbije u 2017. godini iznosila je 34 mlrd EUR, pri čemu se na uvoz odnosi 19 mlrd EUR, dok izvoz roba iznosi 15 mlrd EUR. **Učešće EU u ukupnoj spoljnotrgovinskoj razmeni iznosi 64%.** Učešće izvoza u EU u ukupnom izvozu je 66% dok uvoz iz EU učestvuje sa 62% u ukupnom uvozu roba.
2. EU predstavlja blok zemalja iz kojih dolazi najviše stranih direktnih investicija. Samo u periodu od 2010. godine, oko 70% stranih direktnih investicija poreklom je iz zemalja EU.

3. Ukupan javni i privatni spoljni dug Srbije iznosio je na kraju 2017. godine 26 mlrd EUR. Od ovog iznosa, izvori finansiranja iz razvojnih banaka i institucija kao što su EBRD i EIB iznose oko 4 mlrd EUR. Sa druge strane, od ukupne bilansne sume domaćeg bankarskog sektora koji je na kraju 2017. iznosio oko 28 mlrd EUR, čak oko **70% se odnosi na banke čija su sedišta u zemljama EU.**

4. Ukupna strana bespovratna pomoć EU Srbiji je u periodu od 2001. godine do 2015. prema podacima Delegacije EU u Srbiji, iznosila preko 3 mlrd EUR i **u ukupnim bespovratnim sredstvima učestvuje sa oko 75%.**

U geopolitičkom i geoekonomskom smislu, članstvo u EU se nameće kao imperativ imajući u vidu činjenicu da su skoro sve zemlje u okruženju ili članovi EU ili na putu ka članstvu u EU.

Ovo je naročito bitno kada se razmatraju trgovinski odnosi sa zemljama iz regiona. U odnosima sa BiH, Crnom Gorom, Hrvatskom, i Makedonijom, Srbija beleži konstantan suficit već duže vreme, dok se u razmeni sa Slovenijom ostvaruje relativno mali trgovinski deficit.

Ukupna razmena sa ovim zemljama je u prošloj godini iznosila 5 mlrd EUR, pri čemu je naš izvoz u zemlje regiona dostigao 3,5 mlrd EUR dok je uvoz iznosio 1,8 mlrd EUR.

Tabela 1. Pregled spoljnotrgovinske razmene sa zemljama regiona

u EUR mln	BiH	Hrvatska	Makedonija	Slovenija	Crna Gora	Ukupno
Ukupan izvoz	1,212	548	562	499	726	3,547
Ukupan uvoz	516	478	208	531	51	1,783
Neto izvoz	696	70	354	-31	675	1,764

Izvor: RZS, podaci za 2017. godinu

U širem kontekstu, članstvo u EU predstavlja jednu od ključnih poluga razvoja i to iz nekoliko razloga.

1. Analizirajući iskustva iz poslednjih trideset godina, dakle od početka devedesetih, EU je uspela da opovrgne klasičnu ekonomsku postavku, a to je da se kapital kreće iz zona niže u zone više profitabilnosti. U slučaju EU, a

naročito zemalja koje su otpočele pregovore o članstvu i kasnije postale članovi EU, **priliv kapitala je gotovo savršeno usklađen sa unapređenjem institucionalnog okvira**. Što praktično znači da se stabilnost, politička i ekonomska, predvidivost i mogućnost projektovanja promena na duži rok i širi ekonomski prostor, a ne potencijalni profit, poimaju kao ključne pretpostavke priliva kapitala u određenu zemlju ili region.

2. Ubrzani tehnološki razvoj zahteva relativno visok nivo investicija kako u razmenske i nerazmenske sektore tako i u institucionalnu infrastrukturu. Male zemlje, van šireg konteksta ekonomskih asocijacija kao što je EU, teško mogu ostvariti zahtevane stope investiranja imajući u vidu da **investitori po pravilu više vrednuju veći ekonomski prostor od manjeg**, veći nivo institucionalne razvijenosti, odnosno nižih transakcionih troškova te značajnijih mogućnosti za ostvarivanje prednosti ekonomije obima. Ovo je jedan od ključnih parametara razvoja, s obzirom da ekonomija znanja zasnovana na inovacijama i tehnološkom razvoju predstavlja paradigmu modernog ekonomskog uređenja.

3. Finansijska intermedijacija se pokazala kao dvosekli mač. Primarno, rast finansijske intermedijacije dovodi do nesumnjivog rasta svih parametara razvijenosti ekonomije, ali strukturno može biti izazovan, što se pokazalo i na primeru Srbije, jer prevashodno podstiče razvoj nerazmenskog sektora, imajući u vidu niži rizik ulaska i izlaska i kraće rokove povraćaja investicija. Međutim, finansijska intermedijacija je apsolutno neophodan element razvoja, a finansijske institucije su vrlo osetljive na institucionalnu uređenost, pre svega pravnog sistema. Percepirani rizik zemlje, kao svojevrsni zajednički imenitelj različitih elemenata ekonomskog, političkog i drugih rizika, predstavlja jednu od osnovnih varijabli u određivanju spremnosti finansijskih institucija da investiraju i plasiraju sredstva u neku zemlju. Naročito finansijskih institucija koje donose dugoročna sredstva, znanje i kapacitet za unapređenje institucionalnog okvira. Time se istovremeno izbegava ili umanjuje značaj takozvanog vrućeg kapitala koji je prevashodno vođen visokom stopama prinosa i izuzetno kratkim zahtevanim periodom povraćaja, što dovodi do narušavanja stabilnosti finansijskog sistema zemlje i značajno doprinosi institucionalnog neuređenosti i maksimizaciji socijalnih razlika. Ovo su razlozi zbog kojih je integrisanost u okvire kakve pruža EU donekle i garant kvaliteta finansijske intermedijacije, što značajno doprinosi kvalitetu ekonomskog razvoja.

4. Kapitalistički sistem, putem mehanizma koncentracije kapitala na već razvijene segmente društva nesumnjivo dovodi do nejednakosti u regionalnom razvoju i povećanja socijalnih razlika. Što je više nego vidljivo i na primeru Srbije. Međutim, EU poseduje mehanizme i, ono što je bitno, sredstva da utiče na ublažavanje efekata tih razlika. I predpristupni, a naročito pristupni fondovi, posebnu pažnju posvećuju ravnomernom regionalnom razvoju, očuvanju i funkcionalnosti malih poljoprivrednih poseda i malih biznisa, integrisanosti i ekonomskom nezavisnosti socijalno ugroženih grupa, većoj inkluziji žena u poslovne aktivnosti i slično. Ova sredstva su po pravilu ograničena, i male, periferne **zemlje nižeg nivoa razvoja nemaju dovoljno sredstava da balansiraju rast i razvoj po regionalnim jedinicama** ili različitim socijalnim grupama.

Kada razmatramo gore navedene faktore i stavimo ih u kontekst današnjih političkih odluka i njihovih srednjoročnih i dugoročnih posledica, neophodno je ispravno definisati početno stanje.

Srbija je zemlja koja tek počinje da pristiže Evropu u većini parametara razvijenosti, kao što su društveni proizvod per capita, učešće investicija u društvenom proizvodu, medijalna zarada, izdvajanja za obrazovanje, nauku i tehnološki razvoj, stopa zaposlenosti, naročito zaposlenost mladih, obrazovni nivo stanovništva, demografske karakteristike stanovništva...

U poslednjih dvadeset godina, dve su ključne konstante političkog života Srbije: naponi na rešavanju pitanja Kosova i članstvo u EU. I pokazalo se da su ova dva pitanja međusobno toliko povezana da je na kraju postalo jasno da **bez postizanja dugoročno održivog rešenja za odnose Srbije i Kosova, članstvo u EU nije moguće.**

Ukoliko pretpostavimo da postizanje održivog rešenja za Kosovsko pitanje nije moguće, možemo predvideti, sa izvesnom dozom sigurnosti, kakve će biti ekonomske, ali i političke, demografske i socijalne posledice takve budućnosti.

1. **Ništa se neće dogoditi na kratak rok.** U prvih godinu ili dve nakon ovog scenarija, neće biti nikakvih promena u funkcionisanju ekonomskog sistema. Započete investicije će se nastaviti, spoljnotrgovinska razmena neće pretrpeti

nikakve veće izmene a ekonomski rast, prevashodno podstican investicijama i izvozu će se nastaviti na nivou između 3,5% i 4,5%. U takvoj situaciji, doći će i do rasta potrošnje usled povećanih zarada, što može dodatno pogurati ekonomski rast na gore.

2. Srednji rok je period kada se očekuju prve negativne promene. Dok su ekonomske performanse Srbije nastavile da se popravljaju u prvih par godina nakon nepostizanja rešenja za Kosovo, upravo su skrivene promene te koje će se realizovati tokom srednjeg toka od 3-5 godina.

a. Usporavanje ili potpuno obustavljanje pregovora o članstvu u EU je jedna od prvih posledice koja će biti realizovana već u prvih godinu ili dve nakon odbijanja postizanja rešenja.

i. Svi predpristupni fondovi bi polako mogli da počnu da bivaju ukidani. Prema najvažnijem među ovima, IPA fond, za period 2014-2020 za Srbiju je namenjeno ukupno oko 1,5 mlrd EUR.

ii. Kreditne linije od strane institucija kao što su EBRD ili EIB će postepeno biti smanjivane, dok nove neće biti odobravane, ili će to odobravanje biti svedeno na mnogo manji nivo, recimo onaj uporediv sa periodom ekonomske krize.

iii. Direktna bespovratna pomoć od strane EU će biti umanjivana i ukidana tempom kojim se obustavljaju pregovori o članstvu

b. Imajući u vidu da je pristupanje EU jedan od osnovnih temelja pretpostavljene institucionalne i političke stabilnosti, njegovo obustavljanje predstavljalo bi siguran signal međunarodnim institucijama, pre svega rejting agancijama, da ukupan rejting, na prvi mah prevashodno zbog percepcije uvećanog političkog rizika, mora biti revidiran, tako da bismo sa sadašnjeg BB sa stabilnim izgledima, vrlo brzo pali na negativan izgled, a zatim bi došlo do daljeg smanjivanja rejtinga.

i. Svako smanjivanje rejtinga bilo bi praćeno povećanjem kamatnih stopa na zaduživanje i to ne samo za nove kredite već i za deo postojećih gde je takva promena ugovorena.

ii. Pogoršanje rejtinga dovelo bi ne samo do povećanja kamatnih stopa po kojima se zemlja zadužuje, već bi na srednji rok dovelo i do

smanjenja raspoloživih kreditnih sredstava na međunarodnom tržištu, pre svega jeftinih, što bi dodatno povećalo cenu zaduživanja.

1. U periodu od dve do tri godine ovakvog scenarija lako bi mogli doći u situaciju da cena zaduživanja dostigne nivo od pre 2012. godine. Naime, snažan rast deficita iz ovog perioda uticao je na kasniji rast troškova na otplatu kamata, koje su do 2015. godine dostigle oko 1 mlrd EUR, odnosno oko 11-12% ukupnih troškova na nivou države. Tako je učešće troška na otplatu kamata u javnom dugu države (odnosno grubo govoreći prosečna kamatna stopa na javni dug) dostiglo oko 4-4,5%. Ukoliko se nastave povoljne fiskalne tendencije, može se očekivati da trend pada kamatnih stopa na emisije novog duga dovede do pada prosečne kamatne stope na javni dug. Međutim, u pesimističkom scenariju, ove tendencije bi se mogle preokrenuti, pa bi tako moglo doći do ponovnog rasta kamatnih stopa na javni dug.

2. Ovo povećanje kamata posebno bi pogodilo finansiranje investicija jer bi po višim kamatnim stopama, te manjoj količini sredstava u budžetu zbog većih troškova na otplatu kamata, neke investicije mogle biti neisplative ili bi njihovo finansiranje bilo jako otežano.

3. Kao i u javnom, došlo bi do povećanja kamata na kredite privatnom sektoru, pre svega na kredite centrala stranih banaka domaćim subsidijarima, što bi se odmah odrazilo na kamate klijentima na domaćem tržištu, preko povećanja marži.

4. Pretpostavka je da finansiranje deviznih obveznica koje je emitovala država ne bi bilo ugroženo na prvi mah, ali bi kamate na obveznice sigurno porasle dok bi cena obveznica padala, dodatno pokazujući opadajuću solidnost finansijskog sistema.

c. Paralelno sa gore opisanim događajima, realno je očekivati da bi stopa investiranja iz inostranstva bila postepeno smanjivana. Nezavisno od naših dobrih odnosa sa pojedinim članicama EU kao što su Nemačka, Austrija, Mađarska ili Italija, investitori bi negativan signal u pogledu budućeg članstva u EU posmatrali kao pogoršanje investicione klime i sigurno bi svoje investicije prenosili na druga tržišta. Ovo se ne odnosi samo na investitore iz EU, već gotovo na sve investitore iz takozvanog zapadnog sveta ili grupe razvijenih zemalja uključujući i neke od arapskih zemalja. Ukupan nivo stranih direktnih

investicija bi u periodu od tri do pet godina realizacije scenarija mogao biti sveden sa oko 2,5 mlrd postignutih 2017. godine na nivo stranih investicija za vreme perioda ekonomske krize, odnosno na oko 1,5 mlrd EUR.

i. Pad stranih direktnih investicija na nivo iz perioda ekonomske krize doveo bi do smanjivanja stope rasta društvenog proizvoda za najmanje 1 procentni poen (na osnovu podataka za 2016. godinu) u referentnom scenariju, dok bi smanjenje u pesimističkom scenariju išlo do 1,5 pp.

ii. Sledeća posledica bila bi zaustavljanje pada nezaposlenosti i postepeno povećanje nezaposlenosti. U periodu od 3-7 godina nezaposlenost bi mogla postepeno da se vrati na krizni nivo od gotovo 25%.

iii. Pored smanjivanja novih investicija, moguće je predvideti da bi se neki od postojećih investitora povukli, što bi dodatno imalo negativne posledice na smanjenje stope rasta društvenog proizvoda i moglo bi uvesti sistem u zonu negativnih stopa rasta. Ukupan odnos investicija i društvenog proizvoda neophodan za pozitivan rast BDP-a bio bi narušen s obzirom da bi se stopa investiranja mogla spustiti sa sadašnjih oko 20% na nivo od 18% u referentnom, dok bi smanjenje u pesimističkom scenariju svelo učešće investicija u društvenom proizvodu na svega oko 15%.

iv. Smanjeni priliv stranog kapitala, uz povećane troškove finansiranja stranog duga automatski bi doveo do problema u održavanju stabilnosti valute i veće osetljivosti na eksterne monetarne šokove. Prvi efekat bi bio na povećanje kursa jer manja ponuda deviza neminovno mora izazvati povećanje cene stranih valuta. Iako NBS ima robusne rezerve, u zavisnosti od intenziteta šoka, a po cenu značajnog smanjenja rezervi, NBS ne bi mogla više od 18 meseci da održava kurs prodajom deviza.

v. Svako povećanje deviznog kursa bi u već poznatoj sekvenci, dovelo do rasta cena uvoznih dobara, a potom i domaćih proizvoda što bi, sve zajedno, dovelo do povećane stope inflacije. Iako bi sama inflacija mogla da određeni impuls privrednom rastu, taj efekat je kratkoročan i vrlo brzo bi bio iscrpljen. Nivo dinarskih depozita bi bio drastično redukovan ne samo kod stanovništva već i kod privrede i svi efekti dinarizacije iz poslednjih 10 godina bili bi poništeni. Ne postoje monetarne mere koje mogu da spreče ovaj scenario jer poremećaj ne bi bio na monetarnom, već na strukturnom nivou i odnosio bi se i na finansijski i na realni sektor.

vi. Smanjeni priliv investicija doveo bi do daljeg tehnološkog zaostajanja privrede i celog društva pre svega u kapitalno intenzivnim granama, ali i u delatnostima informacionih tehnologija gde danas beležimo solidne rezultate. Nešto manji udar bi se osetio na skupim infrastrukturnim projektima, s obzirom da bi zemlje kao što je Rusija ili Kina nastavile da finansiraju infrastrukturne delatnosti, ali po višoj ceni kapitala i moguće i uz visoke političke zahteve.

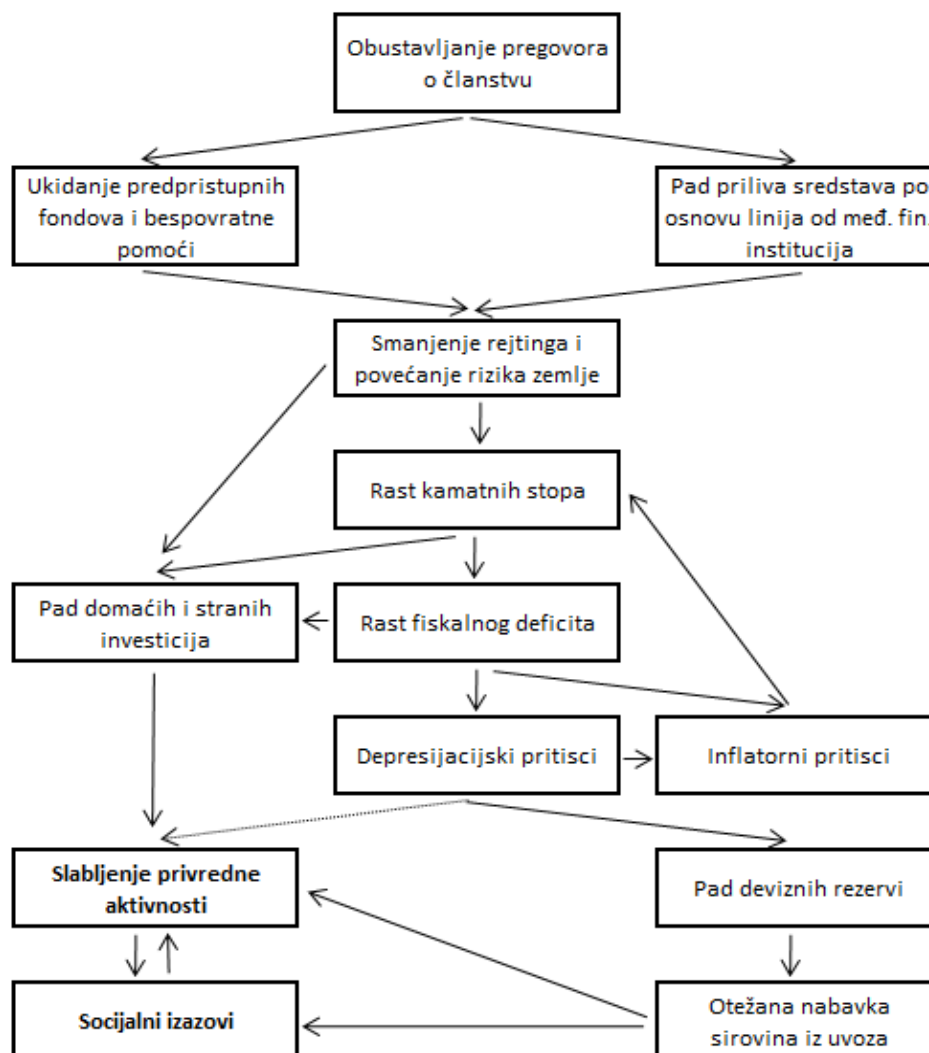
d. Efekat ovakve negativne spirale bi se automatski preneo na socijalnu sferu, što znači da bi izdavanja za socijalnu i zdravstvenu zaštitu mogla biti redukovana na nivo približan nivou ekonomske krize, ali ovaj put bez mogućnosti zaduživanja javnog sektora, imajući u vidu već relativno visok nivo javnog duga, što 2008. godine nije bio slučaj, jer je javni dug bio drastično smanjen otpisom duga prema Pariskom i Londonskom klubu poverilaca.

i. Tokom trajanja ekonomske krize, značajan nivo socijalnog pritiska je ublažen visokom stopom rasta spoljnog duga koji je prevashodno bio korišćen za održavanje nerealno visokog nivoa potrošnje. Ovakva strategija je dovela zemlju gotovo do bankrotstva što je nedvosmisleno pokazala stopa konsolidovanog budžetskog deficita države u 2012. godini od oko 6-7% u BDP-u, koji u predstojećim godinama beleži trend pada nakon početka sprovođenja mera fiskalne konsolidacije. Tako je vrhunac trenda učešća javnog duga u BDP-u od čak oko 75% postignut tokom 2015. godine, nakon čega je došlo do smanjivanja ka nivou ispod 60%. Paralelno sa smanjenjem stranih direktnih investicija, povećanjem cene zaduživanja i nemogućnošću daljeg rasta spoljnog duga kako u privatnom tako i u javnom sektoru, a pod pretpostavkom želje da se održi kakva takva budžetska ravnoteža, Vlada bi bila primorana da ponovo primeni mere redukcije penzija i plata u javnom sektoru, s obzirom da su to jedine dve oblasti u kojima štednja na budžetskom nivou daje značajne rezultate. Druga opcija bila bi finansiranje deficita monetarnom ekspanzijom, ali čak i da se neka vlada odluči za takvu meru, ona bi vrlo brzo prerasla u hiperinflaciju koje se sećamo s početka devedesetih.

e. Političke posledice ovog scenarija danas nije moguće do kraja predvideti, ali svakako se može računati sa porastom raznih desničarskih struja, sa političkom nestabilnošću, socijalnim nemirima, i lutanjem u spoljno političkim

odnosima, u kojima, opet, ništa ne bi više zavisilo od nas, već isključivo od odnosa velikih sila.

Grafikon 1. Pregled mogućih ekonomskih efekata obustavljanja pregovora o članstvu u EU u srednjem roku



Izvor: Autori

3. **Najveće promene se mogu očekivati na dugi rok, odnosno u period od 7-10 godina.** Svi negativni trendovi koji su se pojavili u kratkom, a razvijali u srednjem roku, sada dostižu maksimum.

- a. U ekonomskom smislu može se očekivati značajno kašnjenje u razvoju u odnosu na sve zemlje Evrope a naročito u odnosu na susede. Dok se članstvo u EU može očekivati za Crnu Goru i Makedoniju, to je malo teže očekivati za BiH i Kosovo, iako su i takvi politički scenariji mogući. U najboljem slučaju, u periodu od 2018. do 2027. godine, može nas očekivati ukupan nulti ili negativan rast u odnosu na 2017. godinu. To bi zapravo značilo drastično zaostajanje Srbije po svim ekonomskim parametrima i Srbija bi se vratila na početak ciklusa dakle negde na 2001.-2003. godinu u odnosu na zemlje okruženja. Prosečna zarada u 2027. godini bi teško mogla da pređe 400 EUR, dok bi prosečna penzija bila na nivou od 220 EUR i ***time bi Srbija najverovatnije postala najsiromašnija zemlja Evrope.*** Društveni proizvod po glavi stanovnika ne bi prelazio 7.500 EUR i Srbija bi u odnosu na razvijene zemlje EU, ali čak i u odnosu na blisko okruženje značajno zaostajala po svim socijalno-ekonomskim parametrima (svi prethodni nivoi razvijenosti dati su u tabeli ispod u okviru referentnog scenarija). U slučaju još snažnijeg pada investicija i, sa tim u vezi, padom potrošnje, što je u tabeli ispod iskazano u okviru pesimističkog modela, gde učešće investicija u BDP pada na oko 15% BDP-a na kraju perioda, svi ovi pokazatelji su još izraženije negativni, te se na taj način ilustruje značaj eventualnog povlačenja i smanjenja stepena investicija u zemlji.

Ukupna razlika u društvenom proizvodu se kreće od oko 100 mlrd EUR (normalni vs referentni) do 110 mlrd EUR (normalni vs pesimistički scenario) u periodu 2018. - 2027. godina.

To bi bio ukupni gubitak GDP-a za ovaj period i predstavlja cenu koju bi društvo platilo kada ne bi bilo uključeno u savremene tokove razvoja. Posebno su velike razlike naravno krajem perioda, gde dostižu 20-25 mlrd EUR godišnje u oba negativna scenarija u odnosu na normalni scenario.

Tabela 2. Pregled osnovnih makroekonomskih serija

Pregled osnovnih makroekonomskih serija korišćenih u scenariju - normalni* vs referentni** i pesimistički *** scenario	2018	2027	Rast u periodu 2017-2027	Prosečna stopa rasta (CAGR) 2017-2027
BDP nominalni (EUR mln) - normalni scenario	40.444	75.253	99%	7%
BDP nominalni (EUR mln) - referentni scenario	40.444	49.346	30%	3%
BDP nominalni (EUR mln) - pesimistički scenario	40.444	46.931	24%	2%
Srbija BDP / capita (EUR) - normalni scenario	5.811	11.402	111%	8%
Srbija BDP / capita (EUR) - referentni scenario	5.811	7.477	38%	3%
Srbija BDP / capita (EUR) - pesimistički scenario	5.811	7.111	32%	3%
Hrvatska BDP / capita (EUR)****	12.276	17.530	49%	4%
Slovenija BDP / capita (EUR)****	21.848	31.197	49%	4%
EU28 BDP / capita (EUR)*****	30.755	38.459	28%	3%
Srbija u % BDP/capita EU28 - normalni scenario	19%	30%	11,6	1,1
Srbija u % BDP/capita EU28 - referentni scenario	19%	19%	1,4	0,1
Srbija u % BDP/capita EU28 - pesimistički scenario	19%	18%	0,5	0,0
Hrvatska u % BDP/capita EU28	40%	46%	6,2	0,6
Slovenija u % BDP/capita EU28	71%	81%	11,1	1,0
Prosečna zarada (EUR) - normalni scenario	440	628	48%	4%
Prosečna zarada (EUR) - referentni scenario	440	397	-6%	-1%
Prosečna zarada (EUR) - pesimistički scenario	440	354	-17%	-2%
Prosečna penzija (EUR) - normalni scenario	235	336	48%	4%
Prosečna penzija (EUR) - referentni scenario	235	212	-6%	-1%
Prosečna penzija (EUR) - pesimistički scenario	235	189	-17%	-2%
Učešće fiks. Investicija u BDP - normalni scenario	21%	25%	4,3	0,4
Učešće fiks. Investicija u BDP - ref. scenario	21%	18%	-2,3	-0,2
Učešće fiks. Investicija u BDP - pes. scenario	21%	15%	-5,7	-0,5
Stopa nezaposlenosti - normalni scenario	15%	12%	-2,4	-0,2
Stopa nezaposlenosti - referentni scenario	15%	24%	9,6	0,9
Stopa nezaposlenosti - pes. scenario	15%	27%	12,0	1,1
EURRSD normalni scenario	119,2	130,3	10%	1%
EURRSD referentni i pesimistički scenario	119,2	141,0	20%	2%
Inflacija - normalni scenario	3,0%	3,0%	34%	3,0%
Inflacija - referentni i pesimistički scenario	3,0%	4,0%	45%	4,0%

* Nastavak pregovora, prosečni rast BDP-a od 4% (oko potencijalne stope rasta)

** Prekid pregovora, prosečni rast BDP-a od -1%

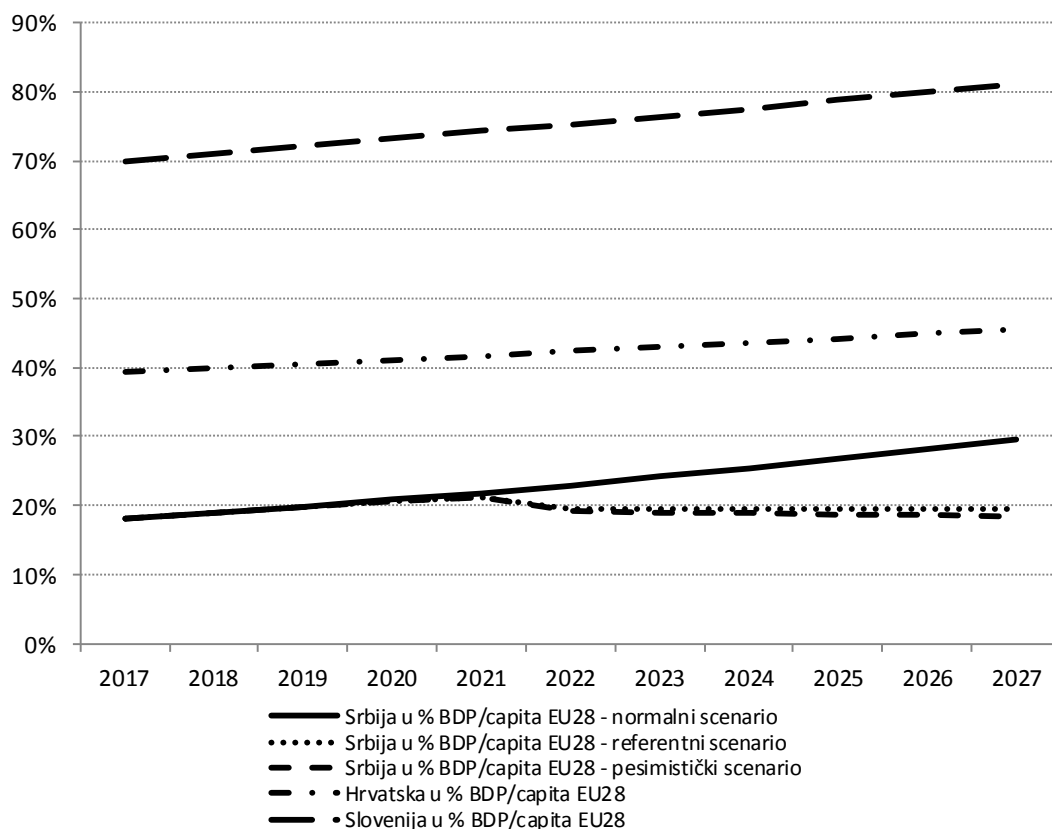
*** Prekid pregovora, prosečni rast BDP-a od -1,5% (snažniji negativan efekat pada investicija i tražnje domaćinstava u odnosu na referentni scenario)

**** Pretpostavka rasta od 2,5% tokom celog perioda i inflacije od 1,5%

***** Pretpostavka rasta od 1,5% tokom celog perioda i inflacije od 1%

Izvor: RZS, Eurostat, procene autora

Grafikon 2. Moguće tendencije u kretanju BDP/capita u Srbiji i regionu u odnosu na evropski prosek (EU28=100)



Izvor: RZS, Eurostat, procene autora

b. Pod pritiskom nepovoljnih ekonomskih i političkih trendova, moguće je predvideti i negativne demografske trendove, i to kako po osnovu negativne stope nataliteta, tako i negativne neto migracije stanovništva. Moguće je da bi ovi negativni demografski trendovi u maloj meri mogli biti ublaženi migracijskim prilivima stanovništva srpskog porekla iz okolnih država.

Sa druge strane, može se očekivati dalje jačanje unutrašnjih migracija iz pravca rubnih područja države ka centralnim područjima oko najvećih gradova – Beograda, Novog Sada i Niša. To bi, paralelno sa

nemogućnošću povlačenja sredstava iz evropskih fondova za regionalnu politiku, doprinelo daljem širenju teritorijalnih razlika.

Za potrebe ove analize, i u scenariju prekida, kao i nastavka pregovora, pretpostavljeno je da će se stanovništvo smanjivati za oko 40.000 godišnje. Sa druge strane, moguće je zamisliti scenario jačeg opadanja broja stanovnika, po osnovu gore pomenutih trendova, koji bi doveo do pada ukupnog broja stanovnika na 6-6,5 miliona krajem iduće decenije.

c. Divergencija u odnosu na evropski standard razvijenosti (što se aproksimira učešćem u odnosu na prosečni BDP/glavi stanovnika za EU28) bi se dalje reflektovalo i kroz udaljavanje u već slabim pokazateljima. Na primer, prosečan životni vek u Srbiji iznosi 75 godina, a poređenja radi, u Sloveniji 81. Srpska stopa nataliteta iznosi 9,2 novorođene dece na 1000 stanovnika, naspram 10 u Sloveniji. Broj lekara na 1000 stanovnika u Srbiji iznosi 2,5, a u Sloveniji gotovo 3. Pomenuti jaz u oblasti ove i srodne vitalne statistike, u slučaju dalje ekonomske divergencije, nastavio bi da se širi.

Zaključak

Postoji jedna nemačka poslovice, precizna, surova i tačna, koja glasi: «Bolje užasan kraj, nego užas bez kraja». I koliko god da nam delovala strašno, bolja preporuka, sa jasnijim objašnjenjem, za rešavanje dugotrajnih konflikata, ne postoji.

I možda mi, u Srbiji, danas to odbijamo da primetimo, ali pitanje Kosova ponovo preta da se pretvori u naš dugotrajni, gotovo beskrajni užas.

Nestabilna država, nezaokružena, siromašna, napuštena, besperspektivna, devastirana, opljačkana, kriminalizovana, zaostala... to su sve jasni i više nego izgledni rezultati scenarija koji smo razmatrali.

I to sve u trenutku kada, po prvi put u poslednjih tridesetak godina beležimo napredak, u gotovo svim poljima, od ekonomije preko infrastrukture, turizma, saobraćaja, kulture, do bezbednosti.

I kada smo, više nego ikad, uradili u približavanju Evropskoj Uniji.

Politička ocena svega toga, naravno da je različita, nekima je malo, hteli bi više, nekima je mnogo, i hteli bi manje, ali niko ne može da opovrgne činjenicu da se stvari u Srbiji pomeraju.

Upravo zato, danas najvažnija politička odluka, i to donesena konsenzusom, mora da bude nastavak tog pomeranja, uz sve razlike različitih političkih opcija, koje moraju i treba da postoje, ali i da nikako to pomeranje ne zaustave.

Zato što će zaustavljanje ovih procesa, i pogotovo zaustavljanje, još jedno odlaganje, rešavanja kosovskog pitanja, ne samo zadržati Srbiju u mestu, nego je i vratiti daleko u nazad.

I nove hiperinflacije, propast privrede, devastiranje infrastrukture, opšta kriminalizacija, ogromna nezaposlenost, strmoglavi pad standarda, masovno osiromašenje, urušavanje, propadanje zdravstva, školstva, socijale, nisu, pokazali smo, više samo plod mašte, nego sasvim realan ishod.

I jeste reč o katastrofi i o užasu.

U krajnjoj konsekvenci i o nestanku države i nestanku, biološkom, jednog naroda.

Primer Kosova, na kraju, mora da nam posluži i da shvatimo koliko su neka pitanja više biološka, nego politička, bez obzira na to kako ih mi predstavljamo i doživljavamo.

Zvanični podaci popisa govore da je na Kosovu, 1921. godine živelo 288.000 Albanaca i 114.000 Srba. Da bi 1991. godine broj Albanaca bio 1.600.000, a broj Srba – 194.000.

Oni su porasli više od pet puta, a mi se nismo ni udvostručili.

I upravo je to možda i ključni razlog da politika krene da rešava pitanje Kosova, pošto, sa ovakvim trendovima, vrlo brzo neće imati ni šta ni za koga da rešava. Ni u Srbiji, ni na Kosovu.

Zato, koliko god nam kraj te priče danas izgledao užasan, moramo da se, svaki put, prisetimo činjenice da je užas bez kraja, gora opcija.

I da za sve, pa i za ono što nam izgleda najskuplje, postoji cena koja mora da se plati. Kao i da svako odlaganje plaćanja tu cenu nikako ne čini manjom, već, naprotiv, sve većom i većom.

Poseban aspekt te cene je nešto što čini osnovnu polugu svakog napretka, a to je vera u sopstveno društvo. Pre briselskih razgovora, 2011. godine, čak 70 odsto ispitanih tvrdilo je da Srbija nije na dobrom putu. Danas, više od 60 odsto ispitanih misli da zemlja jeste na dobrom putu.

Menjanje te slike na gore, povratak na staro, ubijanje vere i u društvo i u sebe i svoj opstanak, razvoj, napredovanje u tom društvu, gurnulo bi Srbiju verovatno i mnogo više unazad u odnosu čak i na najcrnje prognoze.

Ljudi koji ne veruju u svoju zemlju, ne žele u njoj ni da žive, ni da rade, i ona im postaje teret kojeg žele da se oslobode.

Koliki bi tada, posle svih ratova, sankcija, isprobavanja raznih neuspešnih modela, odliv stanovništva nastao, zbog ispuštanja verovatno poslednje prilike za život u normalnom stanju, predvidivom okruženju oslobođenom neizvesnosti i stresa, danas je nemoguće izračunati, ali reč «egzodus», sigurno nije daleko od istine.

Ko bi, posle toga, u Srbiji ugasio svetlo, najmanje je važno pitanje. Svetla svakako ne bi bilo.

Deo svega toga, scenarije u kojima se ništa ne dešava, a cena raste, probali smo da predstavimo u ovoj analizi. Svaki dodatak, dalja rasprava, novi podaci, mogu samo da pomognu i ne samo da smo spremni da ih čujemo, nego i pozivamo sve koji imaju podatke, argumentovana mišljenja, predloge, da se uključe u proces koji smo pokrenuli.